

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΟ ΠΡΩΤΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

ΠΕΡΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ

Για να μπορέσουμε να ορίσουμε την έννοια και το αντικείμενο του εκσυγχρονισμού χρειάζεται νομίζω προηγουμένως να ξεκαθαρίσουμε μεθοδολογικά για ποιο πράγμα μιλάμε. Σ' αυτή την κατεύθυνση βοηθά η διαπίστωση της ύπαρξης μιας αναλυτικής διάκρισης ανάμεσα σε δύο είδη προσεγγίσεων του θέματος : α) στο επίπεδο της επιστήμης και β) της πολιτικής δράσης και στρατηγικής.

α) Στο επίπεδο της επιστημονικής προσέγγισης μπορούμε περαιτέρω να υποδιακρίνουμε δύο επιμέρους περιπτώσεις : αα) την περιγραφή- εξήγηση του εκσυγχρονισμού ως μιας ιστορικής διαδικασίας, όπως αυτή συνέβη ή εξακολουθεί να συμβαίνει σε διάφορες χώρες και κοινωνικούς τομείς και ββ) την εφαρμοσμένη πρόβλεψη- προγραμματισμό του εκσυγχρονισμού τόσο συνολικά όσο και κατά κλάδο οικονομία- βιομηχανία- θεσμούς κλπ.

β) Η προσέγγιση του εκσυγχρονισμού ως πολιτικής στρατηγικής θέτει άλλες προτεραιότητες που σχετίζονται με την αντιμετώπιση βουλευτικών και αξιακών παραγόντων, κοινωνικών συμφερόντων, σχέσεων δύναμης κλπ.

Η σημασία της ανωτέρω διάκρισης είναι αυτονόητη, με την έννοια ότι το πέρασμα από το ένα επίπεδο ανάλυσης στο άλλο δεν συνεπάγεται μόνο την αλλαγή των προτεραιοτήτων και των αντικειμένων που πρέπει να εξετασθούν αλλά και των κριτηρίων εγκυρότητας των σχετικών επιχειρημάτων. Είναι φανερό ότι στο πρώτο επίπεδο ανάλυσης τα κριτήρια εγκυρότητας έχουν ως πλαίσιο αναφοράς μια δεδομένη επιστημονική κοινότητα, ενώ στο δεύτερο

επίπεδο το πλαίσιο αναφοράς προσδιορίζεται από τις δεδομένες κοινωνικές και πολιτικές αντιπροσωπεύσεις, τις διαφορετικές και συχνά συγκρουσιακές κοινωνικές σκοποθεσίες.

Από την άλλη μεριά ξανατονίζω ότι πρόκειται για καθαρά αναλυτική διάκριση. Στην πράξη όχι μόνο δεν υπάρχουν "σινικά τείχη" ανάμεσα στις δύο προσεγγίσεις, αλλά όπως ξέρουμε προϋπόθεση συγκρότησης μιας εκσυγχρονιστικής πολιτικής είναι η στήριξή της σε κατά το δυνατόν περισσότερα επιστημονικά-ορθολογικά κριτήρια.

Παίρνοντας υπόψη τα παραπάνω, προτείνω μια εισήγηση η οποία θα βασισθεί στην διάκριση των τριών επιπέδων ανάλυσης, ήτοι: α) περιγραφή. β) προτάσεις-εφαρμογή και γ) πολιτική στοχοθεσία και στρατηγική. Η εισήγηση θα "εισαγάγει" και στα τρία επίπεδα ανάλυσης. Κατ'αυτόν τον τρόπο- παίρνοντας υπόψη και τον "μεικτό" χαρακτήρα του Ομίλου- θα δημιουργηθεί η δυνατότητα να υπάρξουν συνεισφορές τόσο "επιστημονικές" όσο και "πολιτικές", αποφεύγοντας τον αχταρμά που συνήθως συνοδεύει τις συζητήσεις περί εκσυγχρονισμού, όπου καθένας- ιδιαίτερα οι θητεύσαντες στα θρανία της μαρξιστικής παράδοσης- διατηρεί το δικαίωμα της παραγωγής "ιδεολογίας" με ότι αυτό συνεπάγεται. Όπως άλλωστε προανέφερα ένα τέτοιο ξεκαθάρισμα των κριτηρίων εγκυρότητας ανήκει στις ίδιες τις προϋποθέσεις θεμελίωσης μιας εκσυγχρονιστικής πολιτικής. Επομένως μια τέτοια διάρθρωση της εισήγησης αλλά και γενικότερα η συμφωνία γύρω από την ύπαρξη αυτών των διαφορετικών επιπέδων ανάλυσης θα βοηθήσει και στη θεμελίωση αυτών των κριτηρίων. Η εμπειρία μου είναι ότι ο τρόπος που ο μέσος "εκσυγχρονιστής" αντιλαμβάνεται τους όρους θεμελίωσης

μιας εκσυγχρονιστικής πολιτικής είναι καθαρά "παραδοσιακός", την αντιλαμβάνεται δηλαδή ως κάτι που ανταποκρίνεται εξ ορισμού στο δίκαιο, το ορθό, το αναγκαίο κλπ. Αδυνατεί δηλαδή να κατανοήσει ότι η θεμελίωση μιας πολιτικής στηρίζεται σε κριτήρια που είναι διαφορετικά από τη σκοπιά της ορθολογικότητας, της αποτελεσματικότητας, της αναγκαιότητας κλπ και διαφορετικά από τη σκοπιά της κοινωνικής αποδοχής, των συσχετισμών πολιτικής και κοινωνικής ισχύος, των συμφερόντων των ομάδων κλπ.

Α. Με βάση τα παραπάνω, νομίζω αυτό που εγώ αποκαλώ στάδιο της επιστημονικής περιγραφής και που αποσκοπεί να διασαφήσει την ιστορική και θεωρητική πολυσημία των όρων "σύγχρονος" και "εκσυγχρονισμός" συμπίπτει θεματικά με τις παραγράφους 1 και 1.2 και 5 του πρώτου σχεδίου. Με δυό λόγια πρέπει να πούμε πώς διαμορφώθηκε στην κοινωνική και πολιτική θεωρία η έννοια του "σύγχρονου" και του "εκσυγχρονισμού". Ποιά πραγματική ιστορική διαδικασία και σχέσεις επιχειρεί να περιγράψει. Σχετικά με αυτό μερικά από τα καίρια ζητήματα που καλείται να θέσει η εισήγηση και να ζητήσει τις ανάλογες συμβολές στην επίλυσή τους είναι:

1. Η διασάφηση των συναφών όρων που πολλές φορές χρησιμοποιούνται αδιακρίτως, όπως "σύγχρονος", "εκσυγχρονισμός", "εξορθολογισμός", "ανάπτυξη", "δυτικοποίηση", "εξευρωπαϊσμός" κλπ.

2. Η σύνδεση μεταπολεμικά του εκσυγχρονισμού με τους κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς μετασχηματισμούς στις "αναπτυσσόμενες" ή "υπό ανάπτυξη" χώρες. Δύο βασικές θεωρίες: του εκσυγχρονισμού (επιστημολογικά θεμέλια: λειτουργισμός-πλουραλισμός) και της "εξάρτησης" (επιστημολογικά θεμέλια: μαρξισμός). Τα προβλήματα και η αποτυχία αυτών των δύο θεωρητικών

παραδειγμάτων .

3. Η προσπάθεια θεωρητικής ανασύνθεσης του εκσυγχρονισμού με βάση στοιχεία και από τις δύο θεωρίες, έτσι ώστε να παίρνεται υπόψη ότι: α) Πολλές από τις χώρες που πριν τρεις- τέσσερις δεκαετίες χαρακτηρίζονταν αναπτυσσόμενες (όπως λ.χ. η Ελλάδα) βρίσκονται ήδη στο στάδιο των ανεπτυγμένων βιομηχανικά χωρών. Πώς τίθεται το θέμα του εκσυγχρονισμού στο πλαίσιο των διαφορών μεταξύ των ανεπτυγμένων βιομηχανικών χωρών και των αποκλίσεων λ.χ. μεταξύ ευρωπαϊκού βορρά και ευρωπαϊκού νότου; β) Ότι το διεθνές οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο τέθηκε μεταπολεμικά αρχικά το θέμα του εκσυγχρονισμού έχει ριζικά μεταβληθεί σε τρόπο ώστε πολλές από τις "εκσυγχρονιζόμενες" κοινωνίες και οικονομίες να πρέπει να αναπροσαρμόσουν ριζικά τις πολιτικές επιλογές και προτεραιότητές τους. Επομένως το ίδιο το περιεχόμενο του εκσυγχρονισμού βρίσκεται υπό αναθεώρηση. γ) Παρά τις ανωτέρω αλλαγές αλλά και άλλες μεταβολές που δεν μπορούν να αναφερθούν εδώ, είναι δυνατόν να δοθεί σήμερα ένας ορισμός του εκσυγχρονισμού που να βοηθά να τεθεί η συζήτηση σε πλαίσια κατά το δυνατόν απαλλαγμένα από συγχίσεις; Νομίζω πως ναι.

4. Το θέμα της διαμάχης μοντερνισμού- μεταμοντερνισμού παραπέμπει σε ένα διαφορετικό λόγο (discours) και συνεπώς δεν νομίζω ότι πρέπει (ούτε και είναι εφικτό) να μας απασχολήσει ιδιαίτερα. Αναμφισβήτητα όμως ορισμένες αναφορές στη νεωτερικότητα (αν δι' αυτού του όρου μπορεί να αποδοθεί το *modernity* modern- modernism) ως ιδιαίτερου "ήθους", στο μέτρο που παραπέμπει στα "στρατηγικά" κανονιστικά και πολιτιστικά πρότυπα που συνδέονται με την αισθητική και τις αξίες του εκσυγχρονισμού παρουσιάζει ασφαλώς

μια χρησιμότητα.

5. Το πρόβλημα της υπαγωγής της ελληνικής περίπτωσης στην προβληματική περί εκσυγχρονισμού και η ευρετική αξία και περιγραφική χρησιμότητα που αυτό έχει. Ποιές ήταν οι βασικές εκσυγχρονιστικές τομές και ποιά η σημασία τους στην εξέλιξη του κράτους και της νεοελληνικής κοινωνίας; Γιατί "η ελληνική κοινωνία δεν παράγει μόνη της τον εκσυγχρονισμό της, τον παίρνει αλλά δεν τον αναπτύσσει αυτόνομα;", όπως αναφέρεται στο πρώτο σχέδιο; θεωρώ καιρίο αυτό το ερώτημα, αν και σε αυτό ο όρος "εκσυγχρονισμός" τίθεται αδιευκρίνιστα, με μια από τις πολλές σημασίες που έχει στην κοινή γλώσσα. Είναι προφανές ότι ολόκληρη η διανοητική μας προσπάθεια αποσκοπεί στη διασάφηση-επιστημονική και πολιτική- του περιεχομένου του εκσυγχρονισμού, πράγμα που αν επιτευχθεί θα δημιουργούσε και τις προϋποθέσεις απάντησης του πιο πάνω ερωτήματος. Ετσι προς το παρόν θα ήταν ίσως ορθότερο να επιχειρήσουμε μια επαναδιατύπωση του ερωτήματος. Να αναρωτηθούμε δηλαδή γιατί στα κύματα τεχνολογικών, οικονομικών, ιδεολογικών κλπ καινοτομιών που κατά καιρούς αλλάζουν τα δεδομένα τόσο στις εσωτερικές κοινωνικές σχέσεις όσο και στον διεθνή ανταγωνισμό και σχέσεις μεταξύ των κρατών, η Ελλάς δεν συμμετέχει ως πρωτογενής πηγή-πομπός, αλλά ως μάλλον καθυστερημένος δέκτης αυτών των αλλαγών. Αυτή η επαναδιατύπωση θέτει το ίδιο ουσιαστικά ερώτημα αλλά σε ένα πιο διευρυμένο πλαίσιο, πράγμα κατά τη γνώμη μου αναγκαίο γιατί ο εκσυγχρονισμός δεν μπορεί να ορισθεί στο επίπεδο μιας μόνο χώρας και μάλιστα με το μέγεθος της Ελλάδος.

6. Η δυνατότητα να καταλήξουμε σε συμπεράσματα και πειστικές λύσεις των πιο πάνω ζητημάτων (πώς διαμορφώθηκε θεωρητικά ο όρος,

ποιές ιστορικο-κοινωνικές διαδικασίες περιέγραψε και σε ποιές αναφέρεται σήμερα κλπ) θα επιτρέψει να προχωρήσουμε παρά πέρα στον προσδιορισμό του σημερινού πλαισίου και περιεχομένου του εκσυγχρονισμού στην Ελλάδα του 1991. Εννοείται εδώ ότι μιλάμε για τις γενικές γραμμές και κατευθύνσεις. Ήδη πιο πάνω θα πρέπει να έχει προσδιορισθεί το είδος των πιέσεων που ασκεί σήμερα το διεθνές περιβάλλον και η διαφορά τους σε σχέση με αυτές του παρελθόντος. Για παράδειγμα στη δεκαετία του 50 και του 60 έμπαινε το ζήτημα της βαριάς βιομηχανίας, κρατικοποιήσεων, απαλλαγής από την ξένη εξάρτηση κλπ. Ποιές είναι οι προτεραιότητες σήμερα στους τρεις βασικούς τομείς: α)οικονομία, β)πολιτική, γ)αξίες; Σημειώνεται ότι οι περισσότεροι επιστήμονες θεωρούν επισφαλή και αβέβαιο τον εκσυγχρονισμό αν δεν προεκτείνεται στο επίπεδο των ατομικών αξιών.

Β. Με βάση τα παραπάνω και έχοντας ορίσει το γενικό πλαίσιο και κατευθύνσεις του εκσυγχρονισμού μπορεί η συλλογική μας προσπάθεια να προχωρήσει σε ένα δεύτερο επίπεδο βάθους, στην εξειδίκευση δηλαδή στα ειδικά αντικείμενα και κλάδους που περιέχονται στους τρεις βασικούς τομείς της οικονομίας, πολιτικής και αξιών. Εδώ απαιτούνται λίγο-πολύ εξειδικευμένες εισηγήσεις με επιστημονική τεκμηρίωση είτε με τη μορφή προτάσεων είτε με τη μορφή σεναρίων. Εισηγήσεις που αναφέρονται σε μια σειρά ειδικά θέματα του οικονομικού εκσυγχρονισμού (λ.χ. επενδυτικό πλαίσιο, εξαγωγές, παραγωγικότητα, πιστωτικό σύστημα, φορολογικό, δημόσιες δαπάνες, ασφαλιστικό κλπ) ή του πολιτικού εκσυγχρονισμού (λ.χ. πολιτικοί θεσμοί, διανεμητική και κοινωνική δικαιοσύνη, συναίνεση κλπ) ή του συστήματος αξιών ή κοινωνικού εκσυγχρονισμού

(εκπαίδευση, πολιτισμός, σύστημα κινήτρων κλπ). Ήδη ως γνωστόν αυτό το επίπεδο ανάλυσης έχει περιληφθεί στον προγραμματισμό και τους στόχους του Ομίλου, με την πρόβλεψη λειτουργίας ομάδων κατά αντικείμενο κλπ. Θυμίζω επίσης την πεποίθησή μας ότι αν και η εξάντληση όλης αυτής της ποικιλίας θεμάτων και αντικειμένων ενδεχομένως υπερβαίνει τους στόχους και τη δυνατότητα του Ομίλου εντούτοις θα πρέπει να καταβληθεί κάθε προσπάθεια ώστε στα βασικότερα τουλάχιστον από τα παραπάνω θέματα να υπάρξουν τεκμηριωμένες εξειδικεύσεις είτε με τη μορφή προβληματισμού, προτάσεων ή σεναρίων.

Γ. Όμως ακόμη και αν δίνονταν ολοκληρωμένες απαντήσεις τόσο στο Α όσο και στο Β επίπεδο προσδιορισμού του εκσυγχρονισμού, θα επρόκειτο για μια καθαρά θεωρητική αν όχι τεχνοκρατική προσέγγιση. Επομένως χρειάζεται και ένα τρίτο επίπεδο προσέγγισης που αφορά στα καθαρώς πολιτικά ζητήματα του εκσυγχρονισμού, ζητήματα κοινωνικής και πολιτικής στρατηγικής. Όταν λέμε πολιτική στρατηγική εννοούμε τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να επιτευχθούν οι στόχοι που τίθενται. Για παράδειγμα στο πεδίο του οικονομικού εκσυγχρονισμού, της παραγωγικότητας, ανταγωνιστικότητας κλπ είναι προφανές το πρόβλημα που δημιουργεί η διατήρηση ενός υψηλού ποσοστού αγροτών περίπου πενταπλάσιου αυτού των άλλων χωρών της κοινότητας. Ο τρόπος όμως με τον οποίο θα επιτευχθεί η μείωση αυτού του ποσοστού δεν αποτελεί στενά επιστημονικό τεχνικό πρόβλημα αλλά περιέχει και σημαντικές κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις που συνιστούν αναλυτικά τουλάχιστον ένα διαφορετικό επίπεδο προσέγγισης (το οποίο στην πράξη όπως είπαμε συσχετίζεται και με τα δύο προαναφερθέντα). Το ίδιο και στην περίπτωση των

δημοσιονομικών προβλημάτων, βλέπουμε ότι η επίλυση τους ενέχει την ταυτόχρονη αντιμετώπιση σοβαρών κοινωνικών και πολιτικών ζητημάτων που σχετίζονται με την απώλεια θέσεων εργασίας, ασφαλιστικών δικαιωμάτων κ.ο.κ. Η επιστημονική προσέγγιση και πρόβλεψη δεν είναι η πλέον αρμόδια για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων δεδομένου ότι αυτή μπορεί μόνο να δείξει τις συνέπειες που μπορεί να έχει η μία ή η άλλη επιλογή σε επίπεδο λ.χ. μακροοικονομικών μεγεθών κάνοντας όμως αφαίρεση των κοινωνικών και πολιτικών παραμέτρων τις οποίες αδυνατεί να ποσοτικοποιήσει. Αυτό πολύ περισσότερο ισχύει στον τομέα των αξιών που όπως είπαμε παίζει τόσο καθοριστικό ρόλο στην πορεία του εκσυγχρονισμού.

Επομένως οι σημαντικές κοινωνικές και πολιτικές όψεις του εκσυγχρονισμού, τα ποικίλλα συμφέροντα, συγκρούσεις και αξίες που εμπλέκονται αποτελούν αντικείμενο της πολιτικής ανάλυσης, πολιτικής στρατηγικής και -τελικά- της πολιτικής ευθύνης όσων θα αποφασίσουν για αυτά. Ο ρόλος και η συμμετοχή των διαφόρων κοινωνικών δυνάμεων και των αντίστοιχων συμφερόντων τους στον εκσυγχρονισμό, το αν θα υπάρξει κοινωνική-εργασιακή ειρήνη ή σύγκρουση, η διανεμητική δικαιοσύνη, το ποιές ανισότητες μπορούν να γίνουν δεκτές στο όνομα της μακροπρόθεσμης επίτευξης συλλογικών στόχων, η κατανομή σε ατομική βάση κινήτρων και αξιών, το αν θα υπάρξει εκσυγχρονισμός "εκ των άνω" ή ένα περισσότερο συμμετοχικό μοντέλο, το αν ο ίδιος ο εκσυγχρονισμός αποτελεί αυτοσκοπό ή μέσο επίτευξης μιας δικαιότερης κοινωνικής κατάστασης, μετασχηματισμού των κοινωνικών σχέσεων στην κατεύθυνση της κοινωνικής δικαιοσύνης, τμήμα ενός κάποιου

σοσιαλιστικού οράματος, όλα αυτά αποτελούν ιδιαίτερο αντικείμενο πολιτικής ανάλυσης, επιλογής και ευθύνης. Επομένως το Γ συμπληρώνει και επισφραγίζει το Α και Β.

Με τις παραπάνω σκέψεις προσπάθησα να ταξινομήσω και να δείξω τη λογική σχέση των θεμάτων που περιλαμβάνει η προσπάθεια του Ομίλου να προωθήσει τον στόχο του εκσυγχρονισμού τόσο στις επιστημονικές όσο και (κυρίως) στις πολιτικές του διαστάσεις. Η πρότασή μου είναι ότι: α) θα πρέπει να προηγηθεί η προσπάθεια να καλυφθεί το Α που είναι ένα επίπεδο ανάλυσης- πιλότος για τα άλλα δύο. Αυτό μπορεί να γίνει με τη συνδρομή κορυφαίων θεωρητικών αλλά και εν ενεργεία πολιτικών (για το μέρος ΑΒ που αφορά στις κεντρικές κατευθύνσεις του εκσυγχρονισμού στην Ελλάδα). Ο επακριβής προσδιορισμός του είδους, της μορφής και του χρόνου της σχετικής διαδικασίας δεν είναι του παρόντος. β) Μπορούμε να αρχίσουμε να προωθούμε τα θέματα του Β - όπως άλλωστε έχει προβλεφθεί - αλλά σε συνδυασμό όμως και με το Γ είτε σε κοινές εκδηλώσεις είτε χωριστά. γ) Οι σκέψεις αυτές αν γίνουν δεκτές μαζί με ότι άλλες σκέψεις καταληξούμε προτείνω να διατυπωθούν στα πλαίσια μιας εισήγησης που θα γίνει σε μια εσωτερική εκδήλωση των μελών του Ομίλου και που θα ανοίξει τις διαδικασίες ενεργοποίησης των δυνάμεων του Ομίλου στην κατεύθυνση προώθησης των θεμάτων του εκσυγχρονισμού. (Η εκδήλωση αυτή μπορεί να είναι η πρώτη εκδήλωση για το Α).

Αθήνα, 16.9.1991.